

Universiteit
Leiden

The Netherlands

**Friends, acquaintances, pupils and patrons :
Japanese intellectual life in the late eighteenth
century : a prosopographical approach**

Beerens, A.M.J.J.

Citation

Beerens, A. M. J. J. (2006, May 22). *Friends, acquaintances, pupils and patrons : Japanese intellectual life in the late eighteenth century : a prosopographical approach*. LUP Dissertations. Leiden University Press, Leiden. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4389>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4389>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

**FRIENDS, ACQUAINTANCES,
PUPILS,
AND PATRONS**

**Japanese intellectual life in the late
eighteenth century: a prosopographical
approach**

samenvatting

van het

Proefschrift ter verkrijging van de graad van Doctor aan de
Universiteit Leiden, op gezag van de Rector Magnificus
Dr. D.D. Breimer, hoogleraar in de faculteit der Wiskunde en
Natuurwetenschappen en die der Geneeskunde, volgens besluit
van het College voor Promoties te verdedigen op maandag
22 mei 2006 klokke 15.15 uur

door

Anna Maria Josephina Josephus Beerens

geboren te 's-Hertogenbosch in 1957

De volledige tekst van het proefschrift zal via printing on demand in boekvorm te verkrijgen zijn bij de

Leiden University Press

ISBN 9789087280017

en zal in digitale vorm beschikbaar komen op het volgende web-
adres: www.dissertation.leidenuniv.nl

Samenvatting

Opzet van dissertatie

De dissertatie bestaat uit vier delen. Probleemstelling, methode en het definiëren van kernbegrippen zijn onderwerp van het eerste deel. Het tweede deel wordt in beslag genomen door de korte biografieën waarop het verdere onderzoek is gebaseerd. Deze verzameling schetsen is bedoeld voor snelle raadpleging, en biedt de lezer verwijzingen naar meer gedetailleerd biografisch materiaal. Het derde deel omvat de vergelijkende analyse van de biografische gegevens en de daaruit resulterende patronen en kenmerken. In het vierde deel worden de conclusies gepresenteerd en een nieuwe blik op het intellectuele leven in het Japan van de late achttiende eeuw geboden. Het tweede deel komt in deze samenvatting logischerwijs niet aan bod.

Probleemstelling

Ondanks het feit dat men het er over eens is dat kunst en wetenschap in Japan aan het einde van de achttiende eeuw een bloeiperiode doormaakten, is het beeld van het intellectuele klimaat in deze periode veelal weinig positief. Historici constateren grote ontevredenheid en frustratie onder Japanse intellectuelen. Zij schrijven deze deels toe aan restrictieve, zelfs repressieve, overheden wier beleid erop gericht was de bevolking zowel in geografisch als in sociaal opzicht op haar plaats te houden. Sociale mobiliteit zou ernstig zijn bemoeilijkt door een systeem van erfelijkheid dat personen aan een bepaald milieu bond. Geografische mobiliteit zou al evenzeer ingeperkt zijn: reizen naar bestemmingen buiten Japan was onmogelijk; tijdelijke of permanente migratie binnenslands werd ontmoedigd, zo niet belemmerd. Ideologische bemoeienis van de zijde van de overheid zou blijken uit Verbod op Heterodoxie van 1790. Een andere verklaring voor de heersende frustratie zou liggen in het feit dat er, in dit land waarin alle bestuursstaken waren voorbehouden aan de militaire elite (de *samurai*), onvoldoende mogelijkheden voor talentvolle en goed opgeleide personen aanwezig waren.

Deze sfeer van ontevredenheid is vervolgens, opmerkelijk genoeg, gebruikt om de intellectuele bloei te verklaren. Geleerden, schrijvers en kunstenaars zouden ieder op hun eigen manier op zoek zijn gegaan naar alternatieven voor deze vastlopende samenleving. Het resultaat was een proliferatie van elkaar bestrijdende nieuwe artistieke en ideologische bewegingen waarbinnen zich drie hoofdtrajecten aftekenden: sommigen zochten hun heil in een geïdealiseerd China, anderen zagen meer in een (evenzeer geïdealiseerd) inheems verleden, en een derde categorie zou zich hebben gericht op de ontdekking van het Westen. Men meende ook nog een stroming te ontwaren die hier doorheen speelde, en die een alternatieve levensstijl bood: de zogenaamde *bunjin*-beweging. Het model van de literaat-kluizenaar, dat teruggaat op oude, gerespecteerde Chinese antecedenten (de Chinese *wenren*, Japans: *bunjin*) stelde de gefrustreerde intellectueel in staat zich met zwier af te wenden van een maatschappij die hem niet op waarde wist te schatten.

Zowel de vermeende ontevredenheid als factievorming zijn een onderdeel geworden van het discours omtrent de val van het shogunale bewind in 1868 en ontwikkelingen in de daaropvolgende periode. Moderne historici hebben het hierboven geschetste beeld van het intellectuele klimaat van de latere Tokugawaperiode in hoofdzaak gebaseerd op de *output* van de intellectuelen in kwestie zonder zich daarbij veel rekenschap te geven van de toenmalige topiek, polemieken en retoriek. Bovendien zijn de sociaal-economische veranderingen die in dezelfde periode in Japan gaande waren nauwelijks bij de beeldvorming betrokken. Het bieden van een sociaal-historisch tegenwicht is het voornaamste doel van deze dissertatie. Vragen rond de dynamiek van het intellectuele klimaat worden behandeld aan de hand van elementair maatschappelijk handelen en intermenselijke relaties.

Methode en kernbegrippen

Het onderzoek is gebaseerd op de biografische gegevens van 173 individuen die in de periode 1775-1800 deel uitmaakten van een netwerk van persoonlijke contacten. De methode die is gehanteerd voor de bestudering van dit collectief is de prosopografie. Deze methode behelst het vergelijkend bestuderen van biografische gegevens van een groep personen uit het verleden teneinde daarin patronen en/of gemeenschappelijke kenmerken aan te tonen. De term ‘prosopografie’ kan overigens zowel staan voor de onderzoeksmethode als voor het onderzochte collectief.

Doorgaans kan de prosopograaf zich laten leiden door wat de archieven hem of haar te bieden hebben: ‘Leidse hoogleraren in de jaren 40 van de negentiende eeuw’ zou een mogelijke onderzoeksgroep kunnen zijn. In dit geval was het minder eenvoudig en eenduidig. Om te beginnen was daar de uiterst subjectieve term ‘intellectueel’. De oplossing voor dit obstakel lag, mijns inziens, in het formuleren van een definitie die zich concentreert op wat ‘intellectuelen’ *doen* in plaats van te proberen vast te stellen wat zij *zijn*. Ik heb de term ‘intellectueel’ gedefinieerd als “een persoon die betrokken is in het wetenschappelijk, litterair en/of artistiek discours”, dit zonder onderscheid te maken tussen *professional* en ‘amateur’, kwalificaties die in het Japan van de achttiende eeuw van weinig belang werden geacht. Om te worden opgenomen in de prosopografie moest de persoon in kwestie aan deze definitie voldoen en moest zijn betrokkenheid blijken uit aantoonbaar wetenschappelijk of litterair werk en/of artefacten *en* uit contact met andere intellectuelen.

Een tweede obstakel werd gevormd door het probleem van de ‘circulariteit’. Wanneer de te onderzoeken groep door de onderzoeker zelf is samengesteld ligt het in de lijn der verwachting dat de ‘gewenste’ patronen en kenmerken resulteren, strakke definities en goede wil ten spijt. Dit probleem is als volgt ondergaan. De biografieën van enkele personen naar wiens leven in het

kader van mijn afstudeerproject al enig onderzoek was verricht, leverden gegevens over hun intellectuele vrienden en kennissen, wiens biografieën mij vervolgens weer op het spoor van anderen brachten enzovoort. Zo ‘ontmoette’ ik de intellectuelen in mijn prosopografie zoals ze elkaar hadden ontmoet: de een stelde mij voor aan de ander. Dit heeft onvermijdelijk geleid tot een zekere onvolledigheid: biografische bronnen zien nu eenmaal contacten over het hoofd of vinden het niet noodzakelijk bepaalde contacten te vermelden. Er kan echter niet worden gezegd dat het selectief en subjectief oordeel van de onderzoeker bepalend is geweest voor de samenstelling van de te onderzoeken groep: de groep heeft zichzelf samengesteld. Het netwerk kan worden beschouwd als een soort grondmonster uit de intellectuele bodem van het laatste kwart van de achttiende eeuw.

Analyse en conclusies

De bestudering van 173 levenslopen leverde een beeld op dat zich niet liet rijmen met dat van de gefrustreerde intellectueel. Het proces van urbanisatie dat in de zeventiende eeuw was begonnen, had zich in de achttiende eeuw krachtig doorgezet. Japan kende een groot aantal dynamische regionale stedelijke centra en daarnaast was er een bruisend stadsleven in de drie grote steden Edo (het huidige Tokio), Kioto en Osaka. Het spreekt vanzelf dat wat er in de stad gebeurde leven en denken in rurale gemeenschappen beïnvloedde. Urbanisatie en de daarmee gepaard gaande commercialisering van allerlei aspecten van het bestaan hadden van kennis en cultuur lucratieve economische goederen gemaakt. Uit het netwerk blijkt overduidelijk dat goed opgeleide en talentvolle personen hier op inspeelden, de een met meer succes dan de ander. Het biografisch materiaal laat ook zien hoezeer de ‘intellectuele markt’ afhankelijk was van persoonlijke interactie: een zekere reputatie leidt tot aanbeveling voor een functie of een opdracht, waarna daadwerkelijke invitatie volgt.

Het materiaal laat weinig zien van beperkingen voor wat betreft geografische mobiliteit. Er werd veel gereisd voor opleiding en studie, en ook beroepshalve. Van de 68 personen in het netwerk die in de provincie werden geboren vestigden 40 zich permanent in een van de drie grote steden. Het is eveneens duidelijk dat een intellectuele carrière een manier kon zijn om in de wereld vooruit te komen. Het netwerk laat vele voorbeelden van sociale stijging zien. Sommige levensverhalen zijn ronduit spectaculair te noemen. Men wist uitstekend om te gaan met de eventuele beperkingen van het 'systeem van erfelijkheid'. Wanneer de erfgenaam zich aan opvolging wenste te onttrekken konden verwanten worden ingezet om op te volgen of kon tot adoptie van een andere erfgenaam worden overgegaan. De jongere zoon was niet noodzakelijkerwijs de benadeelde partij: het kon iemand juist heel goed uitkomen dat hij *niet* de erfgenaam was. Ook wisten velen hun intellectuele activiteiten succesvol te combineren met een dienstbetrekking, een onderneming of, in het geval van *samurai*, een overheidsfunctie. Het belang van cultuur als economisch goed in deze snel veranderende maatschappij lijkt een gebrek aan andere carrièremogelijkheden (binnen ambtenarij, rechterlijke macht of leger) ruimschoots te hebben gecompenseerd. Deze situatie dat getalenteerde personen min of meer gedwongen waren zich op de 'intellectuele markt' te begeven heeft de intellectuele bloei in deze periode waarschijnlijk bevorderd.

De vraag naar de rol van een gemeenschappelijke leraar en de eventuele dominantie van een bepaalde leraar of 'school' was van belang met het oog op de veronderstelde factievorming. Het biografisch materiaal levert een totaal van 222 leraren. Daarvan worden er 164 (73,8%) vertegenwoordigd door slechts één leerling. Personen die een leraar gemeen hebben blijken *elkaar* in veel gevallen niet te kennen, en als zij elkaar wel kennen is de leraar niet altijd de aanleiding van het contact. Er blijkt geen sprake te zijn van onderling gerelateerde *old boys' networks*. Geen enkele 'school' of leraar domineerde het netwerk of delen daarvan. Ditzelfde geldt voor geleerde en litteraire genootschappen. Het achttiende-eeuwse Japan

kende geen universiteiten of andere grote opleidingsinstituten; de vele particuliere academies, ateliers en culturele genootschappen waar het intellectuele leven zich afspeelde blijken weinig exclusief. Zij lijken veeleer de communicatie tussen intellectuelen van allerlei pluimage te hebben bevorderd. Geografische herkomst en sociale klasse lijken ook nauwelijks een rol te hebben gespeeld bij de totstandkoming en het onderhouden van contacten.

De personen in het netwerk betrokken hun inkomsten uit vele inkomstenbronnen, zowel intellectuele (bijvoorbeeld Chinese studieën of schilderkunst) als niet-intellectuele (zoals handel en nijverheid). De bronnen van inkomsten van 170 van de 173 personen zijn onderzocht; drie personen hadden naar alle waarschijnlijkheid gedurende hun leven geen onafhankelijk inkomen. Hoewel 44,7% van deze 170 personen zich een inkomen verwierf uit slechts één door mij onderscheiden inkomstenbron, betekende dit geenszins een monotoon arbeidsleven. Doorgaans combineerde men een grote veelheid van taken en werd regelmatig van werkring en/of broodheer gewisseld. Dit gold uiteraard in nog grotere mate voor de 37% die zich een inkomen verwierf uit twee inkomstenbronnen. In deze groep vindt men personen die twee intellectuele activiteiten met elkaar combineerden, maar ook individuen die een betrekking of bedrijf combineerden met een intellectuele bron van inkomsten. Deze groep omvat tevens een aantal personen die in de loop van hun leven vrijwillig of onvrijwillig een radicale carrièreomslag maakten. Tenslotte betrok 18,2% zijn inkomsten gelijktijdig of achtereenvolgens uit drie of meer inkomstenbronnen. De enorme diversiteit die het professionele leven van de individuen in het netwerk kenmerkte, is voor een vroegmoderne samenleving zonder overheidsvoorzieningen niet ongewoon. Men wendde al zijn talenten en middelen aan om zichzelf en zijn gezin te onderhouden en om zijn intellectuele en/of sociale ambities te verwezenlijken.

In het laatste deel van de analyse komen alle intellectuele activiteiten (betaald of onbetaald; dit is dus ruimer dan de inkomstenbronnen) van de personen in het netwerk aan de orde. Ook waar het activi-

teiten betreft laat het netwerk een grote diversiteit zien. Slechts een kleine 22% van de personen uit het netwerk beperkte zich tot de beoefening van slechts één intellectuele activiteit. Iets meer dan 78% combineerde activiteiten; ruim de helft (54,3%) zelfs drie of meer. In de verschillende combinaties is zeker iets te herkennen van de drie hoofdtrajecten zoals hierboven beschreven (nadruk op het Chinese, het Westerse of het eigene). Echter, avontuurlijke en onconventionele combinaties waren geen zeldzaamheid: zo'n 65 van de 173 gevallen (37,6%) laten een opmerkelijke combinatie van activiteiten zien.

Het netwerk bevestigt tot op zekere hoogte het cliché dat Kioto de plaats was waar men zich bezighield met solide klassieke studieën, terwijl Edo zich kenmerkte door de beoefening van 'lichtere' activiteiten en genres. Hierop geldt echter een belangrijke uitzondering: Edo was het onbetwiste centrum voor de bestudering van de Westerse geneeskunst en Westerse natuurwetenschap. De prosopografie levert geen enkel bewijs voor de veelgehoorde bewering dat tegen het einde van de achttiende eeuw Edo de rol van culturele hoofdstad van Japan van Kioto had overgenomen. Edo was het centrum voor Westerse studieën, voor romanlitteratuur en humoristische poëzie. Kioto was het centrum voor schilderkunst, *haiku* en *sencha*. Bovendien blijkt Kioto als oude keizerlijke hoofdstad een bijzondere aantrekkingskracht te hebben gehad voor degenen die belangstelling hadden voor de Japanse geschiedenis en literatuur. Voor overige activiteiten is echter geen duidelijk centrum aan te tonen.

Tenslotte toont dit onderzoek aan dat het intellectuele bedrijf in het achttiende-eeuwse Japan grotendeels in handen was van personen die niet tot de *samurai*-klasse of tot de hofadel behoorden. De sociaal-politieke elite was niet langer ook de culturele elite, zoals eeuwenlang het geval was geweest. Het netwerk laat zien dat personen van zeer uiteenlopende sociale achtergrond vrij met elkaar omgingen.

Wanneer we kijken naar de biografieën van deze grote groep Japanse intellectuelen uit het laatste kwart van de achttiende eeuw, in plaats van uitsluitend naar hun *output*, hun werk waarin zij een bepaald zelfbeeld scheppen dat niet met de werkelijkheid in overeenstemming hoeft te zijn, dan zien we dat een intellectuele carrière niet samenhangt met onvrede en een gevoel van maatschappelijke gefrusteerdheid en algemene malaise, maar dat intellectuele bezigheden hun mogelijkheden boden die elders niet te vinden waren, of hun leven verrijkten. Het is een *positieve* keuze. Deze intellectuelen kruipen niet in een intellectuele schulp, maar plaatsen zich midden in de samenleving van hun tijd. Zij zien daarbij geen enkele noodzaak zich in hun activiteiten of in de keuze van hun contacten bepaalde beperkingen op te leggen. Het intellectueel leven bloeide als niet eerder en werd gekenmerkt door een enorme diversiteit, dynamiek en interactie. Hierbij was ook geen sprake van *exclusieve* ‘stromingen’ of ‘bewegingen’. Gezien de aard van de ‘intellectuele markt’ zou het ook onverstandig zijn geweest zich exclusivistisch op te stellen: exclusivisme van welke aard ook zou onvermijdelijk leiden tot gemiste kansen. Er is dus zeker geen *Weltflucht* van de zijde van vermeende *bunjin*: het *wenren*-ideaal werd beleden door mensen die evenzeer deelnamen aan het bruisende intellectuele leven als anderen, en dus ook contacten hadden mét anderen. De vormloosheid van het intellectuele leven te Japan in de late achttiende eeuw, is een illustratie van de kracht en de gezondheid daarvan.

Curriculum vitae

Anna Beerens werd geboren te 's-Hertogenbosch op 10 september 1957. Vanaf 1969 was zij leerling aan het Maria Lyceum, later Jeroen Bosch-College, in haar geboorteplaats. Zij deed haar eind-examen Atheneum-A in 1975. Na korte tijd Geschiedenis en Semitische Taal- en Letterkunde te hebben gestudeerd aan de Leidse universiteit, besloot zij gehoor te geven aan een oude roeping en zich te wijden aan het klassieke ballet, en volgde te dien einde opleidingen in Nederland en Engeland. Zij beschikt over diploma's van de Royal Academy of Dancing en de Imperial Society of Teachers of Dancing. Van 1980 tot 2000 dreef zij haar eigen balletschool te Leiden. In 1992 begon zij met de studie Talen en Culturen van Japan en Korea aan de Leidse universiteit. Zij studeerde af in 1997 met het predikaat 'met veel genoegen'. Vanaf september 2000 was zij als Assistent in Opleiding verbonden aan het CNWS, de Onderzoeksschool voor Aziatische, Afrikaanse en Amer-indische Studies van de Leidse universiteit.

Stellingen

behorende bij het proefschrift

FRIENDS, ACQUAINTANCES, PUPILS, AND PATRONS.

Japanese intellectual life in the late eighteenth century:

a prosopographical approach

Anna Beerens

Leiden 2006

1 De zogeheten *bunjin* als sociale beweging of als een groep mensen met een alternatieve levensstijl bestaan niet. *Bunjin* zijn voor intellectuelen in het algemeen een ethos, en voor dichters, schrijvers en schilders in het bijzonder een topos, en dienen als zodanig te worden beschouwd en bestudeerd.

2 In veel gevallen is het voor ons begrip beter de karakters 文人 te lezen als *wenren* in plaats van als *bunjin*.

3 De ambigue/ambivalente rol van de samurai die enerzijds behoorden tot de culturele elite en anderzijds werden verondersteld krijger te zijn, heeft er voor gezorgd dat juist zij zich veelvuldig hebben beziggehouden met de lichtere vormen van romanliteratuur en poëzie.

4 De in de literatuur veelal veronderstelde ‘crisis van de achttiende eeuw’ te Japan heeft voornamelijk te maken met de overheidsfinanciën. Mislukte oogsten, vulkaanuitbarstingen en epidemieën waren slechts incidenten; het land was er verder economisch in het geheel niet slecht aan toe, en van een crisistemming was overwegend geen sprake.

5 Het feit dat getalenteerde personen min of meer genoodzaakt waren zich op de ‘intellectuele markt’ te begeven bij gebrek aan andere carrièremogelijkheden (bestuursfuncties, rechterlijke macht of leger) heeft bijgedragen aan de culturele bloei van Japan in de achttiende eeuw.

6 De zucht van westerse geleerden overal stromingen en scholen te ontwaren, heeft ook de onderzoekers van het premoderne Japan danig het hoofd op hol gebracht: categorisering en als *bunjin*, *rangakusha*, *kokugakusha* enzovoort hebben in ieder geval sociaalhistorisch geen betekenis in de context van het laat achttiende-eeuwse Japan.

7 Prosopografie is bij uitstek de methode om vooronderstellingen inzake ‘stromingen’ en ‘bewegingen’ te ontmaskeren.

8 De *Kyūji shimonroku* is behalve een unieke bron van informatie over de Bakufu in de Bakumatsu-periode, een fraai voorbeeld van oral history avant-la-lettre en een bijzondere verzameling ego-documenten, en verdient het daarom integraal te worden vertaald en geannoteerd.

(*Kyūji shimonroku*, 2 delen, Tokio 1986 (Iwanami bunko 438))

9 De geschiedenisboeken moeten worden herschreven, want zoals blijkt uit het interview met Yamaguchi Naoki in de *Kyūji shimonroku*, is de blokkade van de baai van Hyōgo in 1865 niet beëindigd vanwege toezeggingen van de zijde van de Bakufu, maar zijn de buitenlanders afgescheept met een vervalst document.

(A.M.J.J. Beerens, ‘Interview with a Bakumatsu Official. A translation from Kyūji Shimonroku, part 2’, *Monumenta Nipponica* 57 (2002) 173-206, p. 201, noot 87)

10 Niet alleen japanofiele intellectuelen als Ernest Fenollosa, Basil Hall Chamberlain, Edward Morse, maar alle westerse intellectuelen die in de negentiende eeuw in Japan terechtkwamen, hebben op hun eigen wijze bijgedragen aan de groei van een Japanse nationale identiteit.

(A.M.J.J. Beerens en F.G. Naerebout, ‘Van Lefkas naar Tokio: Lafcadio Hearn, 1850-1904’, *Lychnari* 17.3 (2003) 9-11)

11 Het vertalen van namen van rangen en functies, zoals bijvoorbeeld Conrad Totman dat consequent doet, is een verwerpelijk gebruik dat bij de lezer al snel onjuiste associaties of connotaties wekt.

(C.D. Totman, *Politics in the Tokugawa Bakufu 1600-1843*, Cambridge, Mass. 1967)

12 Er dient meer aandacht dan nu gebruikelijk is geschonken te worden aan een comparatieve benadering van de geschiedenis van het intellectuele leven van het vroegmoderne Azië en het vroegmoderne Westen, zowel waar het de *Ideengeschichte* als de sociaal-economische geschiedenis van de intellectuelen betreft.

13 De acrobatische techniek van de hedendaagse danser heeft geleid tot een afname van het tempo waarin bestaande klassieke choreografieën plegen te worden uitgevoerd. De moderne danser zal steeds meer moeite hebben een choreografie van August Bournonville uit de jaren 1840-1850 naar behoren uit te voeren.

14 “History is a foolish study”, zei een van de grootste geesten van de achttiende eeuw, Dr. Samuel Johnson, en natuurlijk had hij gelijk.